PRACE KOMISJI EDUKACJI GEOGRAFICZNEJ
2014, t. 3, s. 73–86

Joanna Angiel

EDUKACJA GEOGRAFICZNA W KRAJU KWITNĄCEJ WIŚNI

WPROWADZENIE

Pod względem położenia geograficznego Japonia jest krajem wyizolowanym, o raczej niekorzystnych warunkach rozwoju gospodarczego. A jednocześnie – krajem stawianym za wzór, jeśli chodzi o rozwój i sukces gospodarczy.

Japonia to kraj innego kręgu kulturowego. Kraj, w którym rzeczy zwyczajne dla mieszkańca Europy bywają często niezwyczajne dla Japończyka – i odwrotnie. Niekiedy normalne czynności stają się tu ceremonią, a nasz sposób myślenia wprawia w zadziwienie japońskiego rozmówcę.

Japonia była dla mnie, geografa, zawsze krajem fascynującym. Miałam możliwość poznania jej podczas pobytu studyjnego, zrealizowanego dzięki Japan Foundation (Angiel 1996). Oczywiście słowo „poznanie" jest tu nadużyciem, właściwszym określeniem byłoby z pewnością „powierzchowne dotknięcie". Wtedy zetknęłam się m.in. z japońską szkołą. Obecnie, po prawie dwudziestu latach, wróciły do mnie ponownie pytania: a) jakie ma miejsce i jaką rolę odgrywa edukacja geograficzna w Japonii, b) w jaki sposób kształci się młodych ludzi z zakresu geografii, c) nośnikiem jakich wartości i treści jest geografia szkolna. Pytania te wydały mi się ważne i warte poszukiwań badawczych. Znalezienie na nie odpowiedzi doprowadziło mnie jednak do postawienia pytań kolejnych: jakie są różnice i podobieństwa w japońskiej i polskiej edukacji geograficznej – oraz pytania bodaj najważniejszego i kluczowego: czy w japońskiej edukacji jest COŚ – co mogłoby wywołać refleksję nad polską edukacją geograficzną. Odpowiedź na to pytanie jest kluczowym celem przedstawionego opracowania.

ŚCIEŻKA POSTĘPOWANIA, ŹRÓDŁA

Zatem byłam już wyposażona w zestaw pytań ogólnych, które odpowiednio uszczegółowiłam, przygotowując kwestionariusz wywiadu, a następnie określiłam, gdzie i z kim go przeprowadzę. Do dyspozycji miałam w Warszawie trzy instytucje: 1) Wydział Informacji i Kultury Ambasady Japonii, działający pod hasłem: „Japonia w Polsce to my", 2) Uniwersytet Warszawski, Wydział Orientalistyki, a na nim – japonistykę oraz 3) Szkołę Japońską przy Ambasadzie Japonii w Warszawie.

Zaplanowane badania przeprowadziłam dzięki uprzejmości i cierpliwości:

a) w szkole japońskiej: jej dyrektora, Hiroshi Otake, i wicedyrektora, Yoshihiro Iwadate, a przede wszystkim nauczycielek przedmiotów: środowisko przyrodniczo-społeczne oraz społeczeństwo, Akiko Ishikawie, i języka polskiego – Weroniki Staniszewskiej,

b) na Wydziale Orientalistyki Marty Katarzyny Trojanowskiej,

c) pracowników Wydziału Informacji i Kultury Ambasady Japońskiej (pozyskanie stosownej literatury).

Ponieważ program nauczania szkoły japońskiej w Warszawie obejmuje zakres szkoły podstawowej i gimnazjum, zmuszona byłam ograniczyć pole badań do tych etapów kształcenia. Stanowią one w Japonii obowiązkowe etapy edukacji.

PRZYGOTOWANIE DO ZAWODU NAUCZYCIELA W JAPONII

Aby w tym kraju zostać nauczycielem (także geografii), trzeba ukończyć: a) kierunek pedagogiczny lub b) kierunek, który jest związany z danym przedmiotem. W ramach pedagogiki należy wybrać specjalizację, która umożliwi w przyszłości nauczanie danego bloku/przedmiotu (trzeba zdobyć stosowną liczbę punktów na zajęciach z różnych przedmiotów). Druga możliwość to studiowanie na danym kierunku niepedagogicznym na uczelni, ale wówczas trzeba zaliczyć także stosowne zajęcia na wydziale pedagogiki.

Do nauczania wybranego przedmiotu na danym poziomie edukacyjnym trzeba mieć tzw. licencję. Do nauczania w szkole podstawowej (klasy I–VI) potrzebna jest jedna, ogólna licencja (tak jak w Polsce do nauczania początkowego). Do zdobycia licencji wymagane są dwa warunki: a) odpowiedniego wykształcenia na uniwersytecie, b) zdania egzaminu licencyjnego w danej prefekturze. Licencję wydaje kuratorium prefekturalne. Jeden nauczyciel może

mieć licencję na różne przedmioty, jednakże zdecydowanie preferowani są podczas zatrudniania nauczyciele wszechstronni, a nie specjaliści z wąskich dziedzin. Organem zatrudniającym nauczycieli oraz stawiającym nauczycielom określone wymagania, a także ustalającym pewne szczegóły programów szkolnych jest w Japonii prefektura.

SYSTEM EDUKACJI W JAPONII: ZASADY, ZWYCZAJE, ROZWIĄZANIA. MIEJSCE GEOGRAFII

W Japonii istnieje pięć etapów edukacyjnych (tylko trzy pierwsze etapy są obowiązkowe!):

- przedszkole (3–6 lat),
- szkoła podstawowa (6–12 lat),
- szkoła średniego niższego stopnia, tzn. gimnazjum (12–15 lat),
- szkoła średniego wyższego stopnia (15–18 lat),
- szkoły wyższe.

Rok szkolny zaczyna się w kwietniu, a kończy w marcu. Wakacje trwają około półtora miesiąca. W szkole podstawowej, z uczniami danej klasy (klasy są liczne, często ok. 40 uczniów) pracuje tylko jeden nauczyciel. Uczy on zatem wszystkich przedmiotów, czyli: języka japońskiego, matematyki, środowiska społeczno-przyrodniczego, przedmiotów ścisłych, wychowania fizycznego, plastyki, muzyki, podstaw obsługi komputera. Szkoła zapewnia wszystkim uczniom posiłki, spożywane podczas specjalnej przerwy. Uczniowie sami roznoszą te posiłki do klasy, a potem – sprzątają klasy, przygotowując je do kolejnych lekcji. Oprócz dyżurów uczniów (podawania posiłków i sprzątania po nich), istnieją dyżury po zakończeniu lekcji danego dnia, polegające na sprzątaniu klasy i przygotowaniu jej do zajęć na następny dzień. W tym miejscu należy wspomnieć, że w szkole nie są zatrudniane sprzątaczki. Uczniowie sami muszą dbać o czystość szkoły (nie tylko swojej klasy), włącznie z czystością toalet. Obowiązek *atokatazuke* – czyli sprzątania – jest jedną z zasadniczych reguł szkolnych. W szkole japońskiej w Warszawie reguła ta, jako jedna z czterech, przywołana była na planszy wiszącej nad tablicą, a zatem w centralnym miejscu. Na sprzątanie klas i innych pomieszczeń szkoły przeznaczony jest codziennie specjalny czas, około pół godziny. Ani dzieciom, ani rodzicom nie przychodzi do głowy, aby utyskiwać na ten temat, i nie uważają oni, że dzieje im się przez to jakaś krzywda.

Aby dostać się do gimnazjum, należy zaliczyć egzaminy wstępne. Nauka w gimnazjum trwa trzy lata. Uczniowie uczą się podczas klasycznych lekcji, ale

także w ramach kół zainteresowań. Przedmiotami w gimnazjum są: język japoński, język angielski, społeczeństwo (historia, geografia), WOS, matematyka, fizyka, chemia, biologia, informatyka, muzyka, sztuka, wychowanie fizyczne, zajęcia techniczne, higiena, przygotowanie do życia w rodzinie. Po każdym semestrze odbywają się egzaminy końcowe, a oceny z nich są bardzo ważne podczas rekrutacji do liceum.

Wspomniane koła zainteresowań (*bukatsu*) generalnie można podzielić na dwie grupy: koła sportowe oraz humanistyczne. Ale mogą to być też koła ceramiczne albo fotograficzne. W zajęciach kół uczestniczą niemal wszyscy uczniowie. Odbywają się one w ramach zajęć szkolnych, są bezpłatne. Dzieci są zatem w szkole często do godziny 17.00 (w szkole japońskiej w Warszawie do 16.30 i do tej pory w szkole pracują też wszyscy nauczyciele). Na uwagę zasługuje także fakt, że zajęcia szkolne odbywają się także w soboty.

W szkole istnieją specjalne klasy-pracownie: 1) do nauk ścisłych (fizyki/chemii, matematyki), 2) do prac technicznych i tzw. przygotowania do życia w rodzinie, 3) do prac plastyczno-technicznych, 4) do pozostałych przedmiotów, a więc i do społeczeństwa, w którym jest geografia. Osobnej pracowni geograficznej nie ma.

Nauka w szkole ponadgimnazjalnej, zwanej w Japonii szkołą średnią wyższego stopnia, nie jest obowiązkowa. Jednak bardzo wysoki odsetek młodych Japończyków (ok. 94% w 2010 r.; dane: Ministerstwo Edukacji w Japonii) podejmuje to wyzwanie, wiedząc, że przesądza to o ich dalszym życiu, umożliwia dalszą ścieżkę edukacyjną i zawodową. Nauka w szkole średniej wyższego stopnia – w liceum trwa trzy lata (uczniowie w wieku 15–18 lat), a w tzw. college'u technicznym od pięciu do pięciu i pół roku). W liceum obowiązują przedmioty: język japoński, język obcy (głównie angielski), historia, geografia Japonii i świata, WOS, polityka i podstawy ekonomii, matematyka, fizyka, chemia, biologia z higieną, informatyka, muzyka, sztuka, wychowanie fizyczne.

Do niektórych szkół jest bardzo trudno się dostać; do wszystkich trzeba zdać egzaminy wstępne, a każda szkoła ma prawo przygotować swoje własne pytania egzaminacyjne. Większość egzaminów do renomowanych szkół jest bardzo trudna, więc wielu uczniów chodzi po południu albo w soboty i niedziele do specjalnych szkół (*juku*), przygotowujących do tego egzaminu.

W Japonii w szkole podstawowej i w gimnazjum nie ma osobnego przedmiotu pod nazwą geografia. W szkole podstawowej wchodzi ona w jakimś stopniu w przedmiot środowisko społeczno-przyrodnicze, a w gimnazjum – w przedmiot społeczeństwo (wespół z historią i WOS). Dopiero w liceum geografia istnieje niezależnie jako przedmiot geografia Japonii i świata.

PODSTAWA PROGRAMOWA, PROGRAM, PODRĘCZNIK

W Japonii istnieje również, podobnie jak w Polsce, podstawa programowa kształcenia w ramach poszczególnych przedmiotów. Do danego przedmiotu jest jednak tylko jeden program! Jednakże w poszczególnych prefekturach niektóre podręczniki (treści nauczania, ich układ, a także rozłożenie akcentów) mogą się nieco różnić. Dotyczy to zwłaszcza zróżnicowania tematów dotyczących rodzimej prefektury. Oprócz podręczników podstawowymi środkami dydaktycznymi są zeszyty ćwiczeń, atlasy (geografia, historia) oraz inne materiały pomocnicze (np. kompendia), często opracowane w rodzimych prefekturach. Do nauczania w szkole podstawowej przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze, a w gimnazjum przedmiotu społeczeństwo używane są ponadto tzw. wakacyjne zeszyty ćwiczeń. Służą one utrwaleniu wiedzy oraz rozwijaniu umiejętności obserwacji bezpośredniego otoczenia, kojarzenia faktów oraz współpracy w grupie, która podczas wakacji ma do wykonania zawsze jakieś wspólne zadanie. W szkole japońskiej kładzie się olbrzymi nacisk na pracę grupową, na współpracę, komunikację, wspólnotę. I znowu moja myśl biegnie do planszy wiszącej nad tablicą w szkole japońskiej, a tam ku zapisanej kolejnej zasadzie: *atsumari* – czyli bycie razem, jesteśmy razem. Efekty tego uczenia były jakże widoczne podczas *tsunami* i katastrofy japońskiej elektrowni jądrowej Fukushima. Cały świat zobaczył wówczas – jak ONI BYLI RAZEM!

EDUKACJA GEOGRAFICZNA

W Japonii, podobnie jak w Polsce, elementy edukacji geograficznej znajdujemy już w szkole podstawowej. W klasach I–II dotyczy to takich zagadnień, jak: środowisko, jego elementy oraz najbliższe środowisko – dom, okolica. W klasie trzeciej są to kwestie dotyczące własnego lub najbliższego miasta, a w czwartej – własnego regionu (rozumianego tu jako prefektura). W klasie piątej jest to już geografia Japonii. W klasie szóstej tematyka obejmuje historię Japonii i podstawowe zagadnienia wiedzy o społeczeństwie. Można zatem powiedzieć, że przez pięć lat dzieci uczą się geografii według dobrze znanej w Polsce zasady kręgów poznania: dom, miasto, region, kraj. Ponadto w edukacji łączy się poznawanie środowiska geograficznego kraju (aspekt przestrzenny) z odkrywaniem historii Japonii (aspekt czasowy), co stanowi pierwszorzędne zestawienie i ukierunkowanie poznawcze. Dużo treści geograficznych znajduje się również w ramach przedmiotu WOS, zwłaszcza w klasach III–IV.

Zakres treści w podręczniku, przyjazny sposób ich przedstawienia, proponowane interesujące ćwiczenia, także wakacyjne, służą rozbudzaniu ciekawości poznawczej dziecka oraz budowaniu relacji między dziećmi i tworzenia wspólnoty (ćwiczenia wykonywane są wspólnie!, niektóre z nich przypominają już projekty badawcze, odpowiednie do wieku dzieci, np. projekt *Poszukiwacze*) czy tworzenie spisu i szkicu usytuowania miejsc, które chcemy poznać. *Nasze miasto, Miejsca w naszym mieście*, *Miejsca, które lubimy*, *Przedstawiamy Wam różne miejsca*, *Rzeka w naszym mieście* – to przykładowe tematy, wokół których odbywa się konstruowanie wiedzy, percepcji i wartościowania przestrzeni życia uczniów, aby obce miejsca stawały się oswojonymi miejscami – ich miejscami.

Bardzo dużo miejsca i czasu poświęca się na uczenie orientacji w mieście i tworzenie szkiców, planów. Zazwyczaj zaczyna się od zadania np. pójdziemy sprawdzić, dokąd płynie nasza rzeka Udzi (*Udzi kawa*), gdzie są, idąc wzdłuż niej, jakieś zaskakujące miejsca, na czym owo „zaskoczenie" polega? Pójdźmy zobaczyć gdzie i zastanówmy się dlaczego nagle znika nasza rzeka? Co mamy zrobić, żeby to wszystko zaznaczyć na szkicu/planie i w jaki sposób należy to zrobić?

Inna przykładowa lekcja i jej temat to: Idziemy do Muzeum Nauki o Wodzie. Powstaje pytanie – jakie informacje chcemy stamtąd „wydobyć"? W jaki sposób zbierzemy te informacje? Co w związku z tym jest nam potrzebne? W jaki sposób je opracujemy? W jaki sposób je przedstawimy innym? Przypomina to budowanie pytań w metodzie projektów i tworzenie w ten sposób „schematu postępowania badawczego"!

Dzieci odkrywają także, jak wygląda ich miasto z dachu budynku szkoły: obserwują i rejestrują wybrane obiekty w pobliżu, zastanawiają się, jakie „tajemnice" może kryć ich miasto widziane z tej perspektywy.

Kolejne zagadnienia rozpatrywane na lekcjach dotyczą komunikacji miejskiej, jej rodzajów, specyfiki. Dzieci uczą się rozpoznawać różne dworce, określać ich położenie w przestrzeni miasta. Odwiedzają też wybrany dworzec, stykając się z różnymi scenkami rodzajowymi i problemami komunikacyjnymi. Poznają, czym jest rozkład jazdy, uczą się jego odczytywania – sprawnego posługiwania się nim.

Na koniec kilka zajęć przeznaczonych jest rysowaniu szkicu miasta przez dzieci. Temat lekcji brzmi: Przedstawiamy nasze miasto na naszym szkicu – przygotowujemy „mapę-przewodniczkę". Wyglądowi miasta poświęcone są też odrębne tematy dotyczące różnych zdarzeń i wypadków zaistniałych w mieście oraz systemowi i zasadom udzielania pomocy (także sobie nawzajem). Tę tematykę zamyka rozdział poświęcony trzęsieniu ziemi w Kobe, w styczniu 1995 r.,

i rozmiarowi tego kataklizmu; przedstawiono w nim także wygląd miasta tuż po tym zdarzeniu i po prawie 20 latach.

W innym dziale tematycznym w podręczniku do WOS znajdziemy interesujące zajęcia, będące przygotowaniem uczniów do roli świadomych konsumentów. Poświęcone są one codziennemu życiu i zakupom (zagadnieniom także mieszczącym się w zakresie zainteresowań geograficznych). Jak wygląda plan supermarketu i parkingu przed nim? Co znaleźliśmy w supermarkecie? Jakie są tam produkty i skąd pochodzą? (mapa Japonii i mapa świata; uzupełnieniem tego jest temat: Jedziemy na wieś, aby poznać pracę rolników i jej efekty). Kto pracuje dla supermarketu i w samym supermarkecie? Na czym polega taka praca? W ramach zagadnień: skąd pochodzą produkty spożywcze, dzieci „jadą" na wieś, aby poznać pracę rolników i jej efekty.

Jak widać już z tego pobieżnego przeglądu, dzieci wychodzą ze szkoły podstawowej ze sporą wiedzą geograficzną, pomimo że takiego przedmiotu jeszcze nie poznały.

Podobnie rzecz ma się i w gimnazjum. Tu także geografia jest „włożona" w takie przedmioty, jak 1) *kagaku* (odpowiednik *science*) oraz 2) społeczeństwo. W treściach *kagaku* znajdują takie zagadnienia, jak: zjawiska wokół ciebie, substancje wokół ciebie, świat roślin, świat zwierząt, zmiany na kontynentach, Ten ostatni dział – geograficzny – tworzą tematy: skały budujące Ziemię, poznajemy mechanizm wulkanizmu i trzęsień ziemi oraz inne zagadnienia geologiczne (wszystkie tematy są poważnie rozbudowane i o dużym stopniu trudności, porównywalnym z naszym liceum z zakresem podstawowym). Interesujący jest osobny rozdział poświęcony pracy geologa – jego sylwetce naukowej, metodom i narzędziom pracy itp.

W skład przedmiotu społeczeństwo wchodzą: geografia (*chirigaku*), historia i WOS. Zajęcia z tego przedmiotu w klasie pierwszej i drugiej odbywają się trzy razy w tygodniu, a w klasie trzeciej – cztery razy w tygodniu. Z tego ok. 1/3 zajęć stanowią zajęcia z geografii. W zależności od szkoły różny jest rozkład zajęć w ciągu tygodnia, może to być np. dwa razy w tygodniu historia, a raz geografia, albo też kilka tygodni zajęć z geografii, potem kilka tygodni z historii. W klasie trzeciej realizowany jest WOS. Najczęstszy jest rozkład: w klasach pierwszej i drugiej – geografia i historia (do II wojny światowej), a klasie trzeciej – historia współczesna i WOS.

W zapisach programowych przedmiotu społeczeństwo istnieją już wyodrębnione cele nauczania geografii. Są to:

- rozwijanie zainteresowania geografią świata i Japonii,
- zrozumienie cech wyróżniających Japonię w odniesieniu do reszty świata,
- zdobycie świadomości geograficznej na temat kraju rodzinnego i świata,

– rozwijanie wyobrażenia o umiejscowieniu Japonii w świecie, proporcji do reszty świata itd.,

– zdobycie wiedzy o warunkach naturalnych oraz działaniach (przedsięwzięciach) ludzkich w tym kontekście,

– porównanie Japonii i jej różnych regionów ze światem i jego regionami, określenie związków między regionami, podobieństw i różnic,

– zrozumienie zmian zachodzących w świecie,

– zwiększenie zainteresowania geografią przez grupowe zdobycie wiedzy o danym obszarze przy pomocy różnorodnych materiałów,

– wykształcenie wszechstronnego spojrzenia na kwestie geograficzne, umiejętności analizowania problemów, wyrażania się na ten temat oraz formułowania opinii i samodzielnych sądów.

Na uwagę zwraca fakt, że cele te zapisane są w formie pożądanych, planowych procesów dydaktycznych albo też rozwijanych umiejętności. W ostatniej polskiej reformie oświaty odeszło się od podobnie formułowanych celów na rzecz efektów kształcenia.

Układ działów w dwóch podręcznikach do przedmiotu społeczeństwo (zatytułowanych *Geografia 1* oraz *Geografia 2*) przedstawia się następująco: *Geografia* 1: a) świat: ukształtowanie powierzchni, klimat, b) ludzie, ich środowisko i życie, c) regiony świata: Azja, Europa, Afryka, Ameryka Północna i Południowa, Australia, Oceania. Podręcznik *Geografia 2*: a) Japonia na tle świata, b) regiony Japonii: Kiusiu, Honsiu, Sikoku, Kingi, region Osaka-Tokyo, Tokyo, Hokkaido. Oprócz podręczników uczniowie mają do dyspozycji jeszcze dwa zeszyty ćwiczeń (prace w grupach), zeszyt zadań grupowych – przeznaczonych na czas wakacji oraz atlasy.

Interesujące jest, że zajęcia w terenie traktowane są jako nieobowiązkowe i w związku z tym rzadko kiedy wykorzystuje się tę formę zajęć. Stosowana na lekcjach geografii metoda projektu polega na ogół na tym, że uczniowie wybierają sami temat badań, problem badawczy i szukają źródeł informacji, które pomogą im go rozwiązać (zawsze jest to praca w grupach 4–5-osobowych). Najczęściej owym źródłem są teksty, rzadziej wywiady, a zdecydowanie za rzadko (według oceny autorki) – obserwacje w terenie czy też pomiary. Dominującą metodą prowadzenia zajęć w japońskiej szkole są wykłady (!).

Na tym można by zakończyć formalną charakterystykę edukacji geograficznej w Japonii. Tyle tylko, że byłoby to spojrzenie niepełne i nieoddające jej sedna.

IDEE, WARTOŚCI I CELE NADRZĘDNE

Owym sednem i istotą edukacji w Japonii jest zarówno *nihonjin ron*, jak i jeszcze bardziej tajemnicze *kokoro*. Gdy dopytywałam o *kokoro* podczas pobytu w Japonii i podczas rozmów prowadzonych z Japończykami w Warszawie, dawało się wpierw odczuć ich zakłopotanie. Następnie próbowano mi delikatnie dać do zrozumienia, że, nie będąc Japonką, trudno mi będzie ową kwestię wyjaśnić. Tymczasem nie oczekiwałam „twardej" definicji, dającej wyjaśnienie, a jedynie określeń, przybliżeń, metafor itp., które pozwoliłyby mi zrozumieć Japończyków, gdy przywołują *kokoro* i *nihonjin ron* w edukacji, w tym – geograficznej. Oprócz kulturowego zrozumienia tych pojęć, co jest czasem karkołomne, gdy zna się problemy międzykulturowe, opisane chociażby przez amerykańskich socjologów (np. Benedict 1999), zrozumienia wymaga także różnica w pojmowaniu edukacji przez ludzi z europejskiego kręgu kulturowego i z kręgu japońskiego. Tu edukacja rozumiana jest jako *kyoiku*. *Kyoiku* zajmuje szczególne miejsce w sercach Japończyków (właśnie w ich sercach! nie ma tu umocowania logicznego i mocno się to podkreśla – nie odbywa się to drogą rozumową). Zwraca się uwagę, że Japończyków cechuje szczególne „umiłowanie nauki i *kyoiku*" (Okamoto 2000). Jest ono przekazywane z pokolenie na pokolenie, nie jest wyuczone i ujawnia się spontanicznie, bez konieczności i potrzeby racjonalnych wyjaśnień.

W dokumencie japońskiego Ministerstwa Edukacji (art. 1) czytamy: „Celem *kyoiku* musi być rozwój charakteru ludzi, całościowy rozwój osobowości obywateli Japonii, którzy na wzór inżynierów mają budować naród nastawiony pokojowo. Mają czcić prawdę i sprawiedliwość, respektować wartość każdej jednostki, respektować indywidualny sposób myślenia, cenić ciężką pracę i odpowiedzialność, dbać o zdrowie psychiczne, fizyczne i duchowe." W dokumencie nie mówi się o wiedzy i umiejętnościach jako celu nadrzędnym. Wiedza i umiejętności stanowią tylko warsztat, trening, ćwiczenia czy też narzędzia w kształtowaniu charakteru i osobowości. Ów warsztat jest zdecydowanie podrzędny wobec *kyoiku*. A zatem powtórzmy – cele nadrzędne kierują edukację narodową (*kyoiku*) ku duchowości, ku pracy nad całościowym rozwojem charakteru. Dodajmy też – łączą tę edukację z *nihonjin ron* i *kokoro*. *Nihonjin ron* jest to poczucie wyjątkowości Japończyków i wyjątkowości swojego kraju – pod każdym względem. Dodać należy, że *nihonjin ron* jest zdrowym poczuciem dumy z tego, że jest się Japończykiem i żyje w Japonii! (jakże my się boimy takiego podejścia, by nie zostać posądzonym o nacjonalizm czy zaściankowość). Równolegle naród ten cechuje umiłowanie *fursato* – miejsca swojego życia,

regionu (prefektury), jego dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i duchowego – w tym niezwykły szacunek i umiłowanie języka literackiego. A koroną tego wszystkiego, ujętego jako rzecz nadrzędna i sedno w *kyoiku* jest *kokoro*. Jest ono spójnym i konsekwentnym kształceniem duchowości i umysłu, rozwojem charakteru, z równoczesnym stawianiem wartości grupowych, wspólnotowych nad wartościami (potrzebami) indywidualnymi. Z tak rozumianym *kyoiku* związany jest ściśle wielki szacunek względem nauczycieli.

Nihonjin ron i *kokoro* stanowią cel nadrzędny także edukacji geograficznej, równocześnie *nihonjin ron* i *fursato* tak rozumiane są znakomitym podłożem edukacji dotyczącej miejsca zamieszkania, własnego regionu oraz geografii Japonii.

PODSUMOWANIE. REFLEKSJE. WNIOSKI

Z dotychczasowych rozważań wynika, że edukacja geograficzna w Japonii stanowi bardzo ważny element *kyoiku*, umożliwia bowiem rozwój życia duchowego i umysłowego uczniów oraz kształtowanie (samokształcenie) charakterów, co stanowi istotę *kokoro*. Pozwala na wzmacnianie *nihonjin ron* oraz *fursato*. Ważna jest kolejność i waga (oraz równowaga) tych idei i składowych w edukacji w Japonii. Dla porównania – w preambule podstawy programowej dla polskiej szkoły podstawowej czytamy: „Kształcenie ogólne w szkole podstawowej tworzy fundament wykształcenia – szkoła łagodnie wprowadza uczniów w świat wiedzy, dbając o ich harmonijny rozwój intelektualny, etyczny, emocjonalny, społeczny i fizyczny (Podstawa programowa, Edukacja przyrodnicza, t. 5, s. 15). A zatem na pierwszym miejscu i jako pierwsze ogniwo stawia się rozwój intelektualny – inaczej niż w Japonii. W Polsce kładzie się nacisk na „opanowanie wiedzy", „pogłębianie wiedzy (s. 9)", a nie na kształcenie charakteru, nie na rozwój duchowy uczniów, bo na to nie ma już czasu (i nie ma formalnych zapisów). Przypomnijmy, że w edukacji geograficznej szczególne miejsce na takie kształcenie było kiedyś w szkolnym krajoznawstwie, podczas wędrówek z uczniami, odbywających się i w ciągu roku szkolnego, i podczas wakacji, a także w czasie geograficznych, tematycznych zajęć terenowych. Zabrakło ich w obecnej szkole.

Jako odniesienie do idei kształcenia w Japonii, a także mocne zaakcentowanie idei greckiego kręgu kulturowego, warto przywołać *paideię*, teorię kształcenia (w tym wychowania), której celem było *arete* – osiągnięcie wszechstronnej doskonałości z zachowaniem *kalokagatii*, czyli harmonii rozwoju fizycz-

nego, umysłowego i duchowego (Krasnodębski 2009). W polskiej dydaktyce geografii przywołuje się często Wacława Nałkowskiego i jego dwa (wzbogacające się i równoważące) podejścia do geografii i edukacji geograficznej: geografię racjonalną oraz geografię malowniczą. O równoważenie podejść zabiegają niektórzy pedagodzy, zwracając uwagę na dwa aspekty: emocjonalno-motywacyjny (proces wychowania) oraz poznawczy (proces nauczania). Edukacja rozumiana jest w tym kontekście zarówno jako wypośrodkowane kształcenie, które obejmuje i wychowanie, i nauczanie (m.in. Niemierko 2005), jak i edukacja zwrócona ku wartościom i kształceniu charakteru – edukacja aksjologiczna (Denek 2011). Niektórzy polscy filozofowie niepokoją się i pytają: „Kształcenie. Co nas czeka? W jaki sposób możemy otworzyć się na duchowy wymiar człowieczeństwa? Jak możemy zrównoważyć cywilizację techniczną cywilizacją etyczną? [...]. Jeśli chcemy myśleć o przyszłości, musimy powrócić do dawnej idei kształcenia. Muszą nadejść czasy kształcenia, które nie będzie dążyło do żadnych celów zewnętrznych. Tymczasem także kształcenie przybrało obecnie postać technologiczną. Zostało zredukowane do formowania wymiernych kompetencji, umiejętności i kwalifikacji, które są konieczne do życia we współczesnej cywilizacji technicznej. Tak rozumiane kształcenie musi być jednak uzupełnione o wymiar egzystencjalny, duchowy, rozumiany jeszcze przez starych pedagogów. Takie kształcenie jest wznoszeniem się do poziomu człowieczeństwa. Istotą kształcenia jest kształtowanie bytu ludzkiego, pozyskiwanie nowych sposobów samozrozumienia, uwewnętrzniania sensów i wartości. Ma ono charakter harmonijny i całościowy" (Gadacz 2013). Zawieszeni jesteśmy między materialnym a duchowym wymiarem życia, wybierając coraz częściej ten materialny, stając się społeczeństwem konsumpcyjnym. W nauce także balansujemy między naukami przyrodniczymi (materialnym światem zewnętrznym) a humanistycznymi (świat wewnętrzny), przyznając obecnie uniwersyteckie priorytety tym pierwszym. Obserwujemy kryzys współczesnej kultury, która jest według Karola Wojtyły „odzwierciedleniem stanu ducha", obserwujemy zatem kryzys ducha. Wynika on z kryzysu postrzegania wartości i prymatu wartości utylitarnych nad wartościami wyższego rzędu. Doświadczamy przewagi wolności nad poczuciem odpowiedzialności (Gadacz 2013). Dokąd zatem idziemy? W jaki sposób kształcimy? Co chcemy przekazać jako dziedzictwo? Czy rozmawiamy z naszymi uczniami, studentami o doświadczeniach i rozwoju duchowym?

Wśród decydentów edukacji w Polsce wciąż panuje przekonanie, że człowiek wyedukowany jest „zestawem sprawności" (Gadacz 2013). A gdy chodzi o edukację geograficzną w liceum wciąż przeważa pogląd, że tylko te sprawności

należy kształcić i tylko te wykonywać zadania, które gwarantują, że uczeń zda maturę z geografii. Nauczyciele podporządkowują się tym zasadom, bo z tego są społecznie rozliczani.

Ryc. 1. Wiśnie japońskie w cichym zakątku Uniwersytetu Warszawskiego. Tu, refleksje nt. *nihonjin ron*, *fursato* i *kokoro* same się nasuwają i wiążą z polską edukacją – także geograficzną
Fig. 1. Japanese cherry trees in a quiet corner at the University of Warsaw. Reflection on *nihonjin ron*, *fursato* and *kokoro* is naturally brought to mind here, and connects with Polish education, including geographical
Źródło: fot. J. Angiel

Warto zatem przyjrzeć się celom i filarom kształcenia w innych kręgach kulturowych, chociażby w Krainie Kwitnącej Wiśni. Warto usłyszeć również to, co mówią nasi dawni i obecni mistrzowie: pedagodzy i geografowie, by ponownie i z całą ostrością dostrzec, czego wciąż i coraz wyraźniej brakuje w edukacji (w tym geograficznej) w Kraju nad Wisłą.

LITERATURA

Angiel J., 1996, *Wizyta w Japonii – czyli bajka, która wydarzyła się naprawdę*, „Wiadomości z Japonii", 4 (137), s. 2–4.

Benedict R., 1999, *Chryzantema i miecz. Wzory kultury japońskiej*, PIW, Warszawa.

Bouchard H., 2012, *Japanese cultural schemas*, „The Japan Mission Journal", 66 (2), s. 83–89.

Denek K., 2011, *Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Dydaktyka akademicka i jej efekty*, WSPiA, Poznań.

Gadacz T., 2010, *Wartości w czasach zamętu*, [w:] Madurowicz M. (red.), *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, WGSiR UW, Warszawa, s. 17–30.

Gadacz T., 2013, *Kryzys „europejskiego człowieczeństwa"*, [w:] *O zmienności życia*, Iskry, Warszawa, s. 77–89.

Japonia dzisiaj, 2010, Biuletyn Informacyjny Ambasady Japonii, Warszawa.

Krasnodębski M., 2009, *Człowiek i paideia*, Wydawnictwo SWPR, Warszawa.

Okamoto K., 2000, *Education of the rising sun 21. An introduction to education*, Tokyo.

Niemierko B., 2005, *Między nauczaniem a kształceniem. Wstęp do dydaktyki geografii* [w:] Kopeć K. (red.), *Współczesne formy i metody w dydaktyce geografii*, Wydawnictwo Bernardinum, Gdynia–Pelplin.

School system, 2008 [w:] *The Japan book, Kodansha International*, Tokyo–New York–London, Kodansha Inter. Ltd, s. 97–101.

Materiały źródłowe

Atlasy i materiały pomocnicze dla uczniów w Japonii.

Japońskie podręczniki, zeszyty ćwiczeń do przedmiotów: środowisko, nauka, społeczeństwo (w tym geografia).

Podstawa programowa z komentarzami, t. 5: Edukacja przyrodnicza w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum; przyroda, geografia, biologia, chemia, fizyka, MEN, Warszawa.

www.mext.go.jp/english/a09.htm strona Ministerstwa Edukacji w Japonii.

EDUKACJA GEOGRAFICZNA W KRAJU KWITNĄCEJ WIŚNI

Streszczenie

W opracowaniu przedstawiono system edukacji w Japonii i osadzenie w nim edukacji geograficznej. Opisano warunki zdobycia licencji nauczyciela. Zwrócono uwagę na zasady, zwyczaje kulturowe, rozwiązania dotyczące wychowania i nauczania. Przeanalizowano geograficzne treści nauczania w podręcznikach (nie tylko geografii). Zwrócono uwagę na podobieństwa i różnice w odniesieniu do edukacji w Polsce. Przedstawiono idee, wartości i cele edukacji w Japonii. Zaakcentowano różnice w pojmowaniu edukacji w japońskim oraz europejskim kręgu kulturowym. Zaprezentowano *nihonjin ron*, *fursato* i *kokoro* jako sedno wychowania i nauczania Japończyków. Odniesiono te pojęcia do edukacji geograficznej. Stanowią one jej rdzeń i decydują o istotnej roli szkolnej geografii w Japonii. Zarejestrowano zasadnicze różnice w celach, kierunkach edukacji w Japonii i w Polsce. Dokonano refleksji dotyczącej kryzysu kultury i wartości oraz kryzysu szkolnej edukacji. Odnotowano brak równowagi między wychowaniem a nauczaniem w zapisach programowych i w szkolnych realiach. Zwrócono uwagę na bardzo mocny aspekt poznawczy (rozwój intelektualny) wraz z aspektem rozwoju

fizycznego przy jednoczesnym zaniedbaniu rozwoju duchowego uczniów. Przypomniano o paidei – starożytnej, greckiej zasadzie kształcenia człowieka – oraz powrócono do istoty edukacji w Japonii, w tym *kokoro*. W podsumowaniu przywołano głosy polskich filozofów, pedagogów, geografów w sprawie konieczności równoważenia edukacji oraz zaistnienia edukacji zwróconej ku wartościom.

Słowa kluczowe: edukacja geograficzna w Japonii, edukacja geograficzna w Polsce, cele nadrzędne, rozwój duchowy, rozwój intelektualny, wychowanie, równoważenie w edukacji, *paideia*.

GEOGRAPHICAL EDUCATION IN THE LAND OF THE RISING SUN

Summary

The article presents educational system in Japan and the position of geographical education in it. The conditions of obtaining teacher's license are described, as well as the rules, cultural norms and solutions regarding upbringing and educating. The author analyzes geographical contents in textbooks (not only geography textbooks), as well as similarities and differences between education in Poland and Japan. The ideas, values and educational aims in Japan are presented. The differences between understanding education in Japanese and European cultures are highlighted. *Nihonjin ron*, *fursato* and *kokoro* are presented as the essence of Japanese upbringing and educating, and related to geographical education, as they are its core and they determine the importance of teaching geography in Japan. The fundamental differences in aims and directions of education between Poland and Japan are indicated. With relation to this, the author reflects on the crisis in culture and values, as well as the crisis in education. The lack of balance between upbringing and educating in curriculum and school reality is pointed out, as well as very strong cognitive aspect (intellectual development) together with the aspect of physical development and negligence of spiritual development of students. The author recounts *paideia* – ancient Greek rule of educating individuals, and refers back to the essence of education in Japan, including *kokoro*. In the summary, the opinions of Polish philosophers, educators and geographers on the necessity of balancing education and introducing education turned to values are recalled.

Key words: geographical education in Japan, geographical education in Poland, superior aims of education, spiritual development, intellectual development, upbringing, balancing in education, *paideia*.